

ЕВОЛЮЦІЯ СУТНОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКУ

Артур Стрижак,
асистент кафедри
банківської справи
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет імені
Вадима Гетьмана»

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Актуальність проблеми: Питання капіталізації та концентрації капіталу банківської системи завжди привертала увагу економістів, які досліджують проблеми підвищення ефективності функціонування банківської сфери. Стабільний розвиток банківської системи є одним із найважливіших факторів забезпечення економічного росту держави. Разом із тим, невизначеність трактування поняття терміну «капіталізації», недосконалість методів та системи показників визначення достатності капіталу, а також механізмів зростання капіталізації банківської системи зменшує інтенсивність фінансування потреб економіки та перешкоджає її сталому розвитку. На сьогодні актуальним є питання визначення оптимальних розмірів капіталу банків, а також шляхів підвищення їх капіталізації, що потребує створення відповідних науково-методичних засад забезпечення рівня капіталізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема недостатньої капіталізації банків стала відчутною ще у ХХ ст. й привертала увагу багатьох науковців і практиків. Значний внесок у питання визначення сутності та проблем підвищення капіталізації банківської системи зробили такі зарубіжні вчені як Ф.С. Мишкін, П.С. Роуз, М.І. Сухов, а також вітчизняні вчені В.І. Міщенко, В.М. Геєць, А.С. Криклій, А. М. Мороз, М.І. Савлук. Незважаючи на значну кількість праць, котрі присвячені аналізу капіталізації, визначення цього поняття та проблеми, які з ним пов'язані, в повній мірі не розглянуті.

Метою статті є визначення сутності поняття «капіталізація» та визначення основних коефіцієнтів до розрахунку рівня капіталізації банківської системи.

Вклад основного матеріалу. Стан і ресурсні можливості вітчизняної банківської системи істотно впливають на економічне зростання держави. Ефек-

тивність діяльності банківської системи значною мірою залежить від рівня її капіталізації, який на сьогодні визначається як занижений. Проблемою недостатності капіталізації зумовлюється й недосконалість як банківської системи загалом, так і окремих банків, які не мають можливості залучати значні ресурси і здійснювати активні, масштабні операції.

Зі словника французької мови «Le Tresor de la Langue Francaise informatise» відомо, що капіталізація як економічна категорія вперше з'явилася в науковій літературі у зв'язку з виходом у світ в 1840 р. роботи французького публіциста й економіста П.Ж. Прудона «Що таке власність? Або дослідження про принцип права і влади». В цій праці Прудон помилково приходить до висновку, що процес капіталізації доходів є негативним явищем для виробництва, оскільки воно зменшує джерело походження його майбутніх доходів [4].

Однак, ще у 1770 році інший француз - фізіократ Анн-Робер-Жак Тюрго (праця «Paper on Lending at Interest») - за словами Мюррей Н. Ротбард, першим дав ясне уявлення про процес капіталізації, не називаючи його даною дефініцією. У Тюрго капіталізація випливає з «часової переваги, яка полягає в тому, що поточна капітальна вартість будь-якого блага тривалого користування в тенденції дорівнює сумі очікуваних річних доходів, дисконтованих з використанням ринкових норм часової переваги або ставок відсотка» [4].

Традиційно, розвиток процесів капіталізації в економічній літературі пов'язують з періодом раннього капіталізму (епоха первісного нагромадження капіталу) і переходом до промислової революції 70-х років XVIII століття. Якщо звернути увагу на процеси первісного нагромадження капіталу, які відбуваються в економіці України та інших пострадянських країнах з початку 90-х років, то слід відмітити, що

вони не мають загального коріння з класичним типом капіталізації. Одні вчені схильні називати дане явище звичайним процесом перерозподілу державної власності, інші - інверсійним типом первинного процесу капіталізації, що викликаний переходом «від панування директивно-планової форми господарювання до ринкових відносин в умовах уже сформованого індустріального суспільства» [1].

У Великій радянській енциклопедії 1969-1978 р. наводяться два визначення дефініції «капіталізація»:

1) перетворення додаткової вартості на капітал, тобто використання її на розширення капіталістичного виробництва;

2) процес утворення фіктивного капіталу.

Фактично дані визначення були запозичені із робіт К. Маркса, який бачить сутність процесу капіталізації у нагромадженні капіталу за рахунок певної частини додаткового продукту, або за рахунок утворення фіктивного капіталу (як правило акціонерного товариства), представленого в цінних паперах.

На думку вітчизняного вченого В.В. Корнеєва, «капіталізація виростає з вартості (початкової, або номінальної), приростає доданою вартістю і фіксується в кінцевому значенні як капіталізована, тобто стає нарощеною вартістю тих чи інших попередньо авансованих активів» [2]. В наведених визначеннях економічна сутність капіталізації тісно пов'язана з головною сутністю капіталу - вартості, що забезпечує формування додаткової вартості.

У Фінансово-економічному словнику під редакцією А.Г. Завгороднього та Г.Л. Вознюка до наведених вище понять додається третє: «процес реалізації майна підприємства з метою збільшення грошового капіталу». У Словнику фінансових термінів Кемпбела Р. Харвея капіталізація прирівнюється до процесу фінансування активів за рахунок власного і позичкового капіталу. Об'єднує наведені визначення той факт, що капіталізація розглядається як спосіб господарювання, за якого активи розширено відтворюються.

У своїй праці «Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології» Т.В. Момот відзначає, що згідно прийнятої у

світовій практиці термінології, капіталізацію прийнято розглядати, як 1) перетворення доходу у вартість; 2) структуру капіталу підприємства; 3) визнання окремої статті витрат приростом капітальних активів, а не витратами звітного періоду.

Цікавим з даного питання є визначення ринкової капіталізації у фінансовому словнику під редакцією А.А. Благодатіна, А.М. Лозовського і Б.А. Райзбера, як «оцінка ринкової вартості акціонерного товариства». У даному випадку «капіталізація» характеризується вартістю фінансових інструментів (акцій, паїв) які випустило підприємство. Слід зауважити, що на даний момент такого роду показником досить складно оперувати, так як тільки незначна кількість банків в Україні мають відкриту ринкову оцінку («Укрсоцбанк» та «Райффайзен Банк»).

Проведений аналіз чинного законодавства України показав, що термін «капіталізація» у ньому також чітко не визначений. У різних сферах економіки використовуються різні показники оцінки капіталізації.

Так, у Законі України від 11 грудня 2003 р. № 1378 «Про оцінку земель» термін «капіталізація» розглядається, як процес визначення вартості об'єкта оцінки на підставі чистого операційного або рентного доходу від його використання.

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» визначено, що «капіталізація — визначення вартості об'єкта оцінки на підставі очікуваного доходу від його використання».

Для корпоративного сектору, «капіталізація» розглядається, як показник поточної ринкової вартості цінних паперів емітента. Аналогічно визначається капіталізація у Правилах допуску (лістингу) цінних паперів, котирування та вилучення їх з обігу на Українській міжбанківській валютній біржі, відповідно до яких капіталізація являє собою похідний показник від поточної ринкової вартості цінних паперів емітента, випущених у обіг. Розраховується як поточна ринкова вартість цінних паперів, помножена на кількість цінних паперів, випущених

у публічний обіг. Слід зазначити, що розрахувати капіталізацію емітента можливо тільки для акціонерних товариств.

Аналізуючи вищенаведені поняття, слід зазначити, що загалом термін «капіталізація» розглядається з трьох основних позицій:

- метод оцінки вартості майна підприємства, фірми за розміром доходу, прибутку, який вони приносять [2; 5];

- спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку) [2, с. 144];

- спосіб збільшення статутного капіталу шляхом перерозподілу власного капіталу [3, с. 137].

Слід зауважити, що термін «капіталізація» характеризується, в першу чергу, як фінансове явище. Проте, на думку академіка В. Гейця, капіталізацію, слід розглядати, як реальний процес створення та примноження нової вартості, який має свою фінансову складову, взаємодіє з нею, але не зводиться до неї. Тобто «капіталізація» пов'язана з перетворенням існуючих факторів виробництва у капітал, а потім, вже на цій основі, знаходять своє місце процеси фінансової капіталізації [1, с. 8]. Крім того, капіталізація є багаторівневим процесом, який охоплює всю економіку, модифікується на відповідних рівнях, реалізується в різних сферах, ринках, формах і галузях діяльності.

Розглядаючи поняття банківської капіталізації слід підкреслити, що основи даного поняття закладають відносини між банком та власниками вільних грошових коштів. Акумуляючи надані кошти банк перетворює їх на позичковий капітал та спрямовує його у виробничу і підприємницьку діяльність забезпечуючи при цьому реалізацію принципу їхнього самозростання. У процесі капіталізації важливе значення мають й економічні відносини між різними суб'єктами ринкового середовища щодо створення, оцінювання й використання їхніх ресурсів та капіталу в процесі формування додаткової вартості. Тому капіталізацію доцільно досліджувати і як процес використання доданої вартості для нарощення капітальних потужностей суб'єктів ринку, і як критерій визна-

чення ринкової вартості їхніх акцій чи власного капіталу, а показники капіталізації характеризують процес перетворення наявних ресурсів у вартість з метою отримання доданої вартості.

Капіталізація банківської системи і є капіталізацією окремої фінансової сфери, що пов'язана з необхідністю нарощення власного капіталу банками для забезпечення фінансової стійкості, платоспроможності та конкурентоспроможності на ринку.

На наш погляд, необхідно чітко розмежувати реальну, фінансову, пряму, зворотну та фіктивну капіталізацію. Розглянемо детальніше їхні характеристики та особливості.

Під *реальною капіталізацією* слід розуміти перетворення матеріальних та інших ресурсів на джерело зростання вартості. Для здійснення цього необхідним є поєднання робочої сили із засобами виробництва за умов ринкових відносин. Слід підкреслити що реальна капіталізація здійснюється у сфері виробництва матеріальних благ і послуг на основі використання найманої праці в ході виробничих відносин та створення додаткової вартості.

Фінансова капіталізація пов'язана з представленням грошового капіталу в цінних паперах та фінансовій оцінці їхньої вартості. Досить часто в економічній літературі фінансову капіталізацію ототожнюють з ринковою капіталізацією, тобто точним вираженням ринкової оцінки власного капіталу.

Пряма капіталізація банку це є безпосереднє поповнення власного капіталу банку за рахунок реінвестування певної частини його чистого прибутку. *Зворотна капіталізація* – це процес оцінювання, визначення вартості банківської установи на основі реального доходу, прибутку, який вона генерує.

А. П. Вожжов вважає за необхідне доповнити попередні два види поняття банківської капіталізації третім – уявна капіталізація, в ході якої «відбувається збільшення капіталу лише номінально – за рахунок бухгалтерських проводок, при цьому реально розмір капіталу банку не змінюється. Це пов'язано з тим, що приріст капіталу являє собою уявну вартість» [3].

Фіктивна капіталізація передбачає відображення реального капіталу в цінних паперах, може утворитися в результаті перевищення фінансової оцінки капіталу на ринку цінних паперів над реальною величиною сформованого капіталу.

За словами академіка В. Гейця, у банківській системі, за абсолютними розмірами, рівень капіталізації можна визначити величиною власного капіталу банків, а відносно – відношенням величини власного капіталу до активів банку.

Найбільш відпрацьованим поняттям капіталізації, який використовується в банківській системі є показник що характеризує достатність капіталу для здійснення активних операцій (рівень сплаченого статутного капіталу та регулятивного капіталу), тому для докладнішого аналізу капіталізації банку, а також з метою відстеження основних факторів, які впливають на фінансовий стан банку, використовується наступна система коефіцієнтів. (Таблиця 1)

Дана система включає показники, що відображають розмір капіталу банку, його ринкову вартість, ефективність системи управління залученими коштами, а також прибутковість активних операцій банку та емісії. Одним з основних моментів, на які слід звернути особливу увагу, є той факт, що всі показники необхідно розраховувати у динаміці.

Світова фінансова криза, яка розпочалася у 2004 році, внесла свої корективи у регулювання банківської діяльності. Так у 2010 році Безельським комітетом з питань банківського нагляду було розроблено пакет реформ, який отримав назву Базель III. Головною метою запропонованих в Угоді про капітал змін, які відповідають принципам Базеля III, є підвищення якості та удосконалення структури банківського капіталу, розширення практики покриття ризиків капіталом і стимулювання заходів щодо створення його резервних запасів. Одним з основних нововведень стало істотне підвищення вимог до форми капіталу першого рівня. В результаті, основний капітал згідно нових вимог повинен утрічі перевищувати додатковий.

Для обмеження банків від надмірних ризиків, Базельським комітетом був встановлений новий розмір коефіцієнта левериджу (відношення обсягу позичених коштів до власних) на рівні 3%. Крім цього були впроваджені «буфери» для підтримки достатності капіталу (буфер збереження капіталу та контрциклічний буфер). Метою запровадження цих показників є забезпечення банків можливістю підтримувати рівень капіталу під час значних спадів економіки. Так, для всіх банків буде встановлено мінімальну вимогу щодо відношення рівня акціонерного (власного) капіталу до активів зважених за ризиком на рівні 4,5%. Під час виникнення стресових ситуацій або криз, власний капітал може зменшуватися. Щоб запобігти цьому запроваджується «буфер збереження капіталу». Розмір буфера складає 2,5% від активів зважених на ризик. Тобто, достатність капіталу зможе зменшуватися, але в межах буфера збереження капіталу.

У фазі економічного зростання, регулятори вимагатимуть від банків забезпечувати дотримання співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів на рівні 10,5%, а не 8% (як було раніше). Тобто формально мінімальний рівень достатності капіталу залишиться без змін – 8% проте до мінімального розміру додається «контрциклічний буфер капіталу» (2,5%), який наглядові органи зможуть використовувати як інструмент пруденційного регулювання.

Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити наступне: У 2010 році Безельським комітетом з питань банківського нагляду було розроблено пакет реформ, який отримав назву Базель III, головною метою якого є підвищення якості та удосконалення структури банківського капіталу, розширення практики покриття ризиків капіталом та стимулювання заходів щодо створення його резервних запасів.

Аналізуючи поняття «капіталізації» можна зробити висновок, що деякі дослідники виходять із минулого, розглядаючи капіталізацію як обсяг нагромадженого капіталу, другі – з сьогодення, оцінюючи рівень капіталізації на основі прибутку, що спрямовується на

Система показників для визначення рівня капіталізації банківської установи

Коефіцієнт	Розрахунок	Характеристика
Коефіцієнт надійності	Капітал / Зобов'язання	Показує ступінь покриття залучених та позичених коштів капіталом
Коефіцієнт фінансового важеля	Зобов'язання / Капітал	Визначає питому вагу зобов'язань у загальному обсязі капіталу
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	Капітал / Пасиви	Визначає питому вагу капіталу у загальній сумі джерел банку
Мультиплікатор капіталу	Активи / Капітал	Показує кількість активів банку, що припадає на одиницю капіталу
Коефіцієнт платоспроможності (норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2))	$K_{пл. (Н2)} = \text{Регулятивний капітал} / (\text{Акт. зважені за ст. ризику}) - (\text{Резерви за акт опер. банку})$	Показує яка доля капіталу припадає на одиницю розміщених активів зважених за ступенем ризику
Коефіцієнт адекватності основного капіталу (Н3)	$Н3 = \text{Основний капітал} / \text{Загальні активи банку} - \text{Резерви}$	Показує яка доля основного капіталу припадає на одиницю розміщених активів, які не зважені за ступенем ризику
Дохідність капіталу	Чистий прибуток / Власний капітал	Прибуток на власний капітал
Темпи приросту капіталу	$(K_n - K_{n-1}) / K_{n-1}$ K_n – капітал банку звітнього року; K_{n-1} – капітал банку попереднього року	Дозволяє проаналізувати тенденцію щодо темпів зростання капіталу банку
Дохідність активів	Чистий прибуток / Активи	Дає можливість отримувати прибуток з активів
Темпи приросту активів	$(A_n - A_{n-1}) / A_{n-1}$ A_n – активи банку звітнього року; A_{n-1} – активи банку попереднього року	Дозволяє проаналізувати тенденцію щодо темпів зростання активів банку
Коефіцієнт співвідношення приростів капіталу та активів	Темпи приросту капіталу / Темпи приросту активів	Відображає на скільки зростають активи внаслідок збільшення капіталу
Емісійний дохід	Дохід від емісії акцій – витрати на емісію	Визначає прибуток банку від емісії цінних паперів
Коефіцієнт маневрування	$K_{ман.} = \text{Капітал нетто} / \text{Капітал бруто} = \text{Регул. капітал} / \text{Балансовий капітал}$	Показує яка доля регулятивного капіталу припадає на одиницю балансового капіталу

Джерело: узагальнено [1,5]

збільшення капіталу, інші – з майбутнього, розглядаючи капіталізацію як рівень майбутніх доходів. Економічна сутність капіталізації пов'язана, в першу чергу, з головною сутністю капіталу як вартості, що забезпечує формування доданої вартості. Поняття «банківська капіталізація» є досить неоднозначним за своїм змістом: характеризує одночасно наповненість власним капіталом банківської установи й оцінку її вартості (добуток ринкової вартості акцій на їх кількість, що перебувають

в обігу). З урахуванням розглянутих вище понять та характеристик банківської капіталізації можна навести авторське визначення поняття «банківська капіталізація». Банківська капіталізація - це процес забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів, що відображає наявність капіталу, достатнього для виконання банком своїх функцій і покриття ризиків, пов'язаних зі здійсненням банківських операцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капіталізація економіки України / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д-ра екон. наук А. А. Гриценка. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 220 с.

2. *Ткачук Н.М.* Капіталізація банку: економічна сутність та різновиди / Вісник Української академії банківської справи. - №1 – 2010.

3. *Коваленко В.В., Черкашина К.Ф.* Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / Коваленко В.В., Черкашина К.Ф. – К.: ДВНЗ УАБС НБУ, 2010. – 141 с.

4. *Матвієнко М.І.* Еволюція поглядів на сутність процесу капіталізації // Економічна теорія та економічна історія. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 5 (20). – Ч. 2. – Луцьк, 2008. – 339 с.

5. Аналіз банківської діяльності: Підручник/ За ред. проф. Герасимовича А.М., К.: КНЕУ, 2004, - 599с.

6. *Горячук В.Ф.* Системний аналіз процесу капіталізації економіки країни та визначення його як системи // Теорія та практика державного управління . - №1 – 2010.

7. *Мищенко В., Незнамова А.* Базель III нові підходи до регулювання банківського сектору // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 4–12.